

КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ КОНТЕКСТИ ТВОРЧОСТІ GERMANA HESSE

Ю. М. Оришака, О. М. Оришака

Статья посвящена проблеме культурологических и педагогических контекстов творчества выдающегося немецкого прозаика, поэта, публициста, библиофила Германа Гессе. Прослежен генезис творческих интенций писателя, направления литературно-культурной и критической рецепции его произведений в контексте тенденций западноевропейской литературы XX столетия и философии, религиозных учений Востока.

Ключевые слова: поэтика, философия, религия Востока, духовная культура, искусство, интеллектуальный роман

Статья посвящена проблеме культурологических та педагогических контекстов творчества выдающегося немецкого прозаика, поэта, публициста, библиофила Германа Гессе. Прослежено генезис творческих интенций писателя, направления литературно-культурной и критической рецепции его творческих произведений в контексте тенденций западноевропейской литературы XX столетия та философии и религиозных учений Востока.

Ключевые слова: поэтика, философия, религия Востока, духовная культура, искусство, интеллектуальный роман

The article is devoted to the works of outstanding German proseist, publicist, poet and bibliophile – Heinrich Hesse. It deals with the problem of the culturological and pedagogical contexts of his creative work. There was observed genesis of the writer's creative intentions; literary, cultural and critical perception of his works in the context of Western –European literature of the 20 –th century, philosophy and religious studies of the East.

Key words: poetics, philosophy, region of the East, spiritual culture, art, intellectual novel

Актуальність. Творчість Германа Гессе (1877-1962) як письменника, критика і публіциста, популяризатора літературних і філософських творів, лауреата Нобелівської премії (1946 р.) посідає одне з головних місць у світовій літературі XX століття. Один з його відомих творів – “Сіддхартха” (за даними соціологічних опитувань) – найулюбленіша книга західної університетської молоді. На сьогодні вже вийшли українські переклади головних творів Гессе, таких, як “Сіддхартха”, “Степовий вовк”, “Тра в бісер”.

Відомо, що у Німеччині творчість Гессе почали серйозно вивчати ще за життя письменника. Так, наприклад, у 1927 році вийшла перша його біографія, написана Гуго Баллем. Але в 30-ті роки вивчення його творчості було припинено у зв'язку з політичним становищем у Німеччині, і потім, зразу ж після другої світової війни, його ім'я знову було відновлено. Аналіз критичної літератури показує: українською і російською мовами про творчість і життя Гессе було видано понад 100 заміток, рецензій, статей та монографій, але на увагу з цієї кількості критичного матеріалу заслуговує ледве половина, тому що деякі статті були дуже заідеологізовані і нині не мають серйозного значення для літературознавства. Перші критичні публікації з'явилися в нашій країні ще в 60-ті роки XX століття, останні – у 90-ті роки у зв'язку зі 120-річчям з дня народження письменника (1997 рік). Визначне місце серед них займають праці С. Аверінцева, В. Седельника, А. Березіної, Н. Гучинської, Н. Павлової та Р. Каралашвілі. Головні проблеми, до яких звертаються дослідники, це: особливості життєвого шляху письменника; поетичний доробок Г.Гессе; творчі взаємозв'язки Гессе з світовою літературою; Гессе і мистецтво; питання синтезу Сходу й Заходу у його творах; традиційне і нове у прозі Гессе та інші. Можна погодитися з думкою сучасних критиків, що книги Гессе не менш значні, ніж твори Т.Манна, Фолкнера або такого безстрашного експериментатора, як Джон Джойс. З цими письменниками у Гессе є багато спільного: він теж був сміливим експериментатором, творцем нової, насиченої філософськими проблемами інтелектуальної прози XX століття, а його художня свідомість відобразила катастрофічність сучасної дійсності і нове місце людини в ній. Але він створив свій особливий художній світ, світ видатного майстра.

Порівняно з вишуканістю стилю Т. Манна, з нескінченною грою зі словом у джойсовських творах, Гессе доступний та простий. Це тому, що стиль його зберігає прозорість, хоча книжки його мають досить-таки складну організацію і сама простота –принципова якість його творчості. Простота Гессе загадкова і несе в собі не тільки естетичний, але й глибокий моральний зміст. Річ не в тому, що Гессе вміє передавати складні речі просто. Так розуміють його твори лише ті, хто бачить в них перш за все втілення ідей, здобуток з філософії та релігії Сходу, християнства й німецьких містиків XVI-XVII століть, з творів філософів XIX сторіччя, космогонічних концепцій романтиків або швейцарського історика культури Якоба Буркхардта. Сам Гессе одного разу заперечив афоризм свого колеги, стверджуючого, що завдання поета полягає у тому, щоб про значне говорити просто, він заперечив, що не вірить у межу між речами значними і простими. Власне завдання він розумів як збагнення значення простих речей.

Понад десять творів (повістей, статей, есе) Гессе присвятив аналізу й осмисленню східної культури. До того ж всі інші твори письменника опосередковано також пов'язані з філософією, естетикою, етикою

Індії й Китаю, тому й світогляд письменника органічно поєднував контексти двох культур: східної й західної, улюблені ідеї мудрості. Відомо, що творчість Й.В. Гете супроводжувала Гессе все життя: його захоплювали не тільки твори велетня німецької культури, а й його особистість. Гессе навіть зробив Гете одним з безсмертних героїв у своєму романі “Степовий вовк”, а утопічна Касталія у “Грі в бісер” нагадує Педагогічну Провінцію з “Вільгельма Мейстера” Гете.

Однією з важливих домінант прози Гессе є її глибокий психологізм. Може, тому вже до перших романів письменника критика застосувала формулу, яку пізніше автор означив, як написані ним твори, – “біографія душі”. І хоча перші його романи – такі, як “Петер Каменцінд”, “Під колесами”, “Гертруда”, “Росхальде”, дуже відрізняються від того Гессе, що він створив після першої світової війни, але вже в них можна знайти те, що потім стане головною мелодією творів письменника: конфлікт людини і оточуючого її світу і спроби вирішення цього конфлікту. На творчість Гессе мали великий вплив психоаналітичні концепції Фрейда та Юнга. Так, ще в 1915 році, проходячи курс лікування у лікаря-психіатра, юнгеанця Й.Б. Ланга, Гессе захопився вивченням аналітичної психології К.Юнга, вплив якої позначився на деяких творах письменника, особливо на романі “Деміан” і казках. Критики умовно називають “Казки” Гессе психологічними або навіть “психоаналітичними”, бо вони – документ процесу усвідомлення письменником змісту власної психіки.

Хоча обличчя письменника визначала його проза, але сам Гессе вважав себе перш за все поетом. В його поезії знаходили відображення філософсько-естетичні шукання автора, які пізніше детально розроблялися в прозі. Більш того, письменник продовжував писати вірші до останніх років життя, прагнучи у порівняно нескладній поетичній формі відбити свої думки і переживання (збірки поезій “Музика самітника”, 1915; “Вірші художника”, 1920; “Криза”, 1928; “Утіха ночі”, 1929; “Древо життя”, 1934). Яким прийшов в німецьку літературу Герман Гессе, свідчить поетична збірка – його “Романтичні пісні” (1899 р.): саме ними він розпочав у 1898 році свій творчий шлях. Створена в традиціях неоромантизму, вона зазнала впливу німецької романтичної поезії, особливо Ейхендорфа і Уланда. В цій збірці домінують мотиви втоми від буденного навколишнього світу, смутку за справжніми людськими почуттями.

Культурологічні контексти творчості Германа Гессе відбиваються і в його великому захопленні книгою, тому бібліофілість письменника – це одна з граней його непересіченого таланту. Відомо, що саме книга формувала особистість письменника, надавала неповторність характеру його пошукам і, в деякому розумінні, була лейтмотивом усіх його творів, його долею. Блискучий твір письменника – «Дитинство чарівника» свідчить про те, що становлення Гессе було тісно пов'язано, в першу чергу, зі світом родинного дому, з впливом на його свідомість і формування культури діда з материнської лінії – Германа Гундerta, який був закоханий у Схід, достатньо довгий час мешкав в Індії, служив там місіонером. Більш того, Герман Гундерт був найосвіченішою людиною свого часу, знав тридцять мов, був блискучим лінгвістом, йому належав переклад Біблії на східні мови, а сам Гессе його назвав «тайноведом и посвященным мудрецом», який розумів не тільки всі мови людства, а й, можливо, «мову богів». Це від Гундerta-старшого, від матері – Марії Гундерт майбутній письменник увійшов у духовний світ, який він так обожнював і який його так приваблював якоюсь загадковою силою. Це був світ книжки, музики, мистецтва, добра та осмислення, розуміння хрупкості та унікальності кожної особистості на землі. В есе «Магія книги» Гессе писав: «Серед світів, які не даровані людині природою, а створені з матеріалів його власного духу, світ книги – величний» [1, с. 177]. Мандрування по цьому безмежному світу почалися у житті Гессе дуже рано. Світ книги сприймався ним більш ніж захоплення, це було відтворення «храма с тисячью залов, где пребывает дух всех народов, всех веков». Служінню цьому святому храмові він присвятив все своє життя. Духовними наставниками письменника залишилися представники різних літератур, народів, культур світу, такі, як: Новалис, Гете, Є.Мерике, І.Тургенев, Л.Толстой, Ф.Достоевський, Т.Манн, Ф.Кафка та інші. Все своє життя письменник мріяв про створення німецької класичної бібліотеки. Твори письменників Давнього Сходу – Індії та Давнього Китаю – відігравали особливу роль у його світосприйманні. Китайська література, за його власним виразом, стала для нього «не тільки любимою й дорогою, але й більш того – духовним притулком і другою вітчизною» [3, с. 146].

Твори Лао-цзи і “Книга перемін” надовго завоювали прихильність Гессе. В есе “Бібліотека всесвітньої літератури” він писав: “Вже кілька десятиліть моя приязнь до цих китайських книжок безперервно зростає. Те, чого не вистачало індійцям – близькість до життя, гармонія між благородною духовністю, готовою вимагати від себе вищих моральних зусиль, і чуттєвою чарівністю повсякденного життя, розумне поєднання строгої дисципліни духу і простодушного життєлюбства, – всього цього було тут через край...”

Дослідники творчості Германа Гессе часто пишуть, що Стародавній Схід для автора “Сіддхартхи” був не географічним чи часовим поняттям, а символічною “вітчизною і юністю душі” (“Паломництво до Країни Сходу”). Це дійсно так. Чимало доказів знайдеться не тільки у художній творчості Гессе, а й, особливо, в есеїстиці та листуванні. В останній період життя в подібному символічному значенні письменник вживав і слово “Європа”, коли писав Т.Манну: “І наша смертельно хвора Європа...можливо, знову стане поняттям, що несе в собі заряд вищої цінності, тихим прихистком, скарбницею благородних спогадів, притулком душі...”. Ось чому один з мотивів “Сіддхартхи” – відчуття магічної єдності Сходу і Заходу. Але чарівна Країна Сходу була б неможлива без Сходу реального – Сходу тисячолітньої давності

і тієї плодотворної інтелектуальної та естетичної насолоди, що супроводжує кожного, хто прилучається до вивчення стародавньої індійської та китайської культури. Таким було світовідчуття автора “Сіддхартхи”.

Безумовно, уроки “Сіддхартхи” та його автора мають релігійне забарвлення. Сьогодні це не може лякати суспільство, бо настав час вже спокійніше й тверезіше подивитися на певні захоплення молоді тим же екзотичним дзен-буддизмом чи вченням дона Хуана, адже страшніше, коли молодь взагалі нічого не шукає. “Значимість цього руху, – писав Гессе про увагу німецького студентства ХХ років до вчення Лао-цзи, – не зменшується від того, що він зачіпає відносну меншість: це саме меншість, на яку він розрахований, – найбільш обдарована, свідомо, найбільш готова до відповідальності частина учнівської молоді”. Деякі критики розцінювали такі зауваження письменника, що він апелює лише до інтелектуалів та “еліти”, але це не зовсім так. “Індійська поема”, як автор назвав свою повість, написана простою образною мовою. А істина, на думку Гессе, у тому, що всесвіт – це неосяжна розумом єдність, і глибоке проникнення у зміст твору допомагає краще зрозуміти християнську заповідь “люби ближнього, як самого себе”. Тут останній й найголовніший урок Сіддхартхи – Гессе.

Висновки. Все своє життя Герман Гессе був небайдужим до великого мистецтва. Так, музика для нього – не тільки один з найулюбленіших видів мистецтва, а й, у деякому розумінні, картина всесвіту. Так, наприклад, велику кількість філософських проблем у романі “Гра в бісер” розглянуто саме за допомогою музичної термінології. Саме музиканти були героями таких творів письменника, як “Гертруда”, “Степовий вовк” та інші. А тема становлення художника, людини мистецтва в умовах ХХ століття – епохи, яка так безжалісно порою втручалася в світ особистості, стане основоположною в його творчості. У вступі до роману “Деміан” автор зазначив: “...кожна людина – це не просто вона сама, а й в той же самий час єдина в своєму роді, особлива, в кожному випадку по-своєму важлива й визначна точка пересікання різних явищ світу: все відбувається лише один раз і більш ніколи не повторюється. І тому історія кожної людини є щось важливе, божественне, вічне, тому кожна людина, поки вона якось живе і дотримується велінь природи, є явище чудове й вартє всілякого розуміння” [2, с. 190].

Література:

1. Гессе Г. Демиан // Гессе Г. Собр. соч. в 4-х т. – СПб., 1997. – Т.1. – С.190.
2. Гессе Г. Письма по кругу. – М., 1987. – С.177.
3. Гессе Г. Магия книги. – М., 1999. – С.146.

Поступила 26.02.2004 г.

ПРОБЛЕМАТИКА ТВОРЧЕСТВА И ОБРАЗ ТВОРЦА В ЛИРИКЕ Б. ЧИЧИБАБИНА

И. В. Остапенко

Статья посвящена исследованию поэтического наследия Б.Чичибабина. Рассмотрено соотношение проблематики творчества и образа лирического героя на разных этапах творчества, показана определяющая роль мировоззрения писателя в формировании его философско-эстетической системы.

Ключевые слова: проблематика творчества, лирический герой, поэтика, философская направленность лирики, художественная система, философско-эстетическая система

Статтю присвячено дослідженню поетичної спадщини Б.Чичибабіна. Розглянуто співвідношення проблематики та образу ліричного героя на різних етапах творчості, показано визначальну роль світогляду письменника у формуванні його філософсько-естетичної системи.

Ключові слова: проблематика творчості, ліричний герой, поезика, філософська спрямованість лірики, художня система, філософсько-естетична система

The article is devoted to the research of poetic heritage of B. Chichibabin. The author views the correlation of problematics of creativity and image of a lyrical character at various stages of creativity and shows the determinative role of the writer's outlook in the formation of his philosophical ethetic system

Key words: problematics of creativity, lyrical character, poetics, philosophical orientation of lyrics, literary system

Борис Алексеевич Чичибабин – один из наиболее талантливых русских поэтов второй половины ХХ века. Его творчество отличается стремлением разобраться в глобальных вопросах человеческого существования, исторического развития, духовных основах общества. **Актуальность.** Лирика писателя отражает напряженную атмосферу эпохи и вместе с тем внутренние искания человека конца ХХ столетия, оказавшегося в непростой ситуации общественно-исторического и личностного выбора. Интерес